

Dr. Marian Sidaritsch: Geographie des bauerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark Graz 1925.

(Str. 83. z 2 prilogama in 5 skicami.)

Po metodičnem uvodu preide pisatelj na sliko selišč, ki jo podaja na temelju indikacijske skice iz l. 1825.

Na tip selišča vplivata morfologija zemlje in zgodovina. Pri nas prevladuje vpliv morfologije; očrt zgodovinskih vplivov tvori šibki del sicer klasične, pregledne knjige.

Geografijo selišč, pri kateri stopa v ospredje njih horizontalna, ploščinska in vertikalna razširjenost, deli Sidaritsch v 3 dele: v geografijo parcelacije posameznih posestev, oblike selišč in oblike kmetijskih dvorcev.

Geografija parcelacije posestev: 1. Parcele celega selišča se vrstijo v dve protivni nebesni strani. Razdeljene so povprečno v večje kose, na katerih poseduje vsak posestnik en del (Gewannflur). Ta tip parcelacije je razvit v ravninah: Apaška kotlina, Mursko in Ptujsko polje, Dravska dolina južno od Marenberga, Savinjska dolina in Posavje. 2. Parcele enega posestva leže v dolgi progi ena poleg druge, in sicer na eni strani dvorca njive, na drugi travniki, pašniki, gozdovi (Streifengewannflur). Dravska dolina severno Marenberga in Ptujsko polje v sredi med Slovensko Bistrico in Ptujem. 3. Zaselška parcelacija (Weilerflur). Parcele enega posestva leže mešano, medsebojno ločene v območju gotovih kultur, kot gozd, polje, travnik, pašnik. Ves vzhod Slov. Štajerske od črte Radgona—Sv. Lenart—Maribor—Slov. Bistrica—Vitanje—Braslovče—Vransko—Celje—Laško—Trbovlje, razen ravnin in ozemlja nad 500 m absolutne višine. Nadalje okolica Šoštanja, Slovenjgradca ter ozemlje med Dravogradom in Marenbergom. 4. Viničarije: Vinograd leži na splošnem pobočju, pod njim pa travnik, njiva ali gozd, vse skupaj kot del oddaljenega posestva. Haloze, Slov. gorice, vzhodni pobočje Pohorja in ozemlje med Orlico, Sotlo in Posavjem. 5. Samotna posestva (Einödlflur): a) Posestvo tvori sklenjeno ploskev, na sredi katere stoji dvorec. Zahodno od zaselške parcelacije v višini nad 500 m ter v ozemlju zaselške parcelacije nad imenovano višino. b) Posestvo sestoji iz ploskve zadaj za hišo (Streifenödlflur). Lajtersperk, Hardek, Vodranci. c) Posestvo sestoji iz ploskve okoli dvorca, poleg tega pa še iz parcel v kosu, ki je razdeljen med več lastnikov. Ščavnica, Nasova, Jurski dol. 6. Dominikalna posest. Višji deli Savinjskih planin, Bohorja, Orlice in Polhorja, v manjših kosih Slov. gorice in Ptujsko polje.

Povprečna velikost posestva na Slovenskem Štajerskem je 13% orala. Največja posestva so v okolišu Št. Lovrenca (58), najmanjša okoli Brežic (3% orala). Splošno so največja posestva v gorovju, najmanjša v vinarskih krajih.

Meja med tipi je ostra, pestro mešano pa je glede tipov ozemlje okoli Brežic.

Morfologija selišč (Siedlungsformen u. ihre Verbreitung): 1. Samotni dvorec je skupina poslopij na enem posestvu, ki leži kolikor toliko oddaljen od selišča na sosednjem posestvu bivačnega človeka. Z njim se družijo skupina dvorcev (Einzelhofgruppe), kjer leži skupaj več dvorcev na meji posestev. Pri nas je samotni dvorec, kot tudi zaselška parcelacija izšel iz delitve posestev. Samotni dvorec je združen z višjimi deli zaselške parcelacije in s samotnim posestvom. 2. Viničarije (Kettensiedlung des Weinbaugebietes) tvorijo zvezo od samotnega dvorca k zaselku. Zidanica za zidanico se vrsti po grebenih. Haloze, Slov. gorice v meridionalnem pasu vzhodno od črte Sv. Lenart—Ptuj, med Ljutomerom, Sv. Boltenkom in Sv. Lenartom ter južno od Radgona med Murskim poljem in Ščavnico. 3. Zaselek je selišče, ki sestoji iz do 10 dvorcev, ki se nahajajo blizu skupaj, toda v neredni razvrstitvi. Zaselki, kjer stoji dvorci precej oddaljeni eden od drugega, so redki, n. pr. Krajna brda pri Sevnici. Razširjen je v ozemlju zaselške parcelacije, vendar pa je v najnižjih legah izpodriniten od zaselške

vasi, v najvišjih pa od samotnega dvorca. Zaseki svoje vrste so oni, ki so se razvili okoli cerkve, predvsem župne. Pred sto leti še cerkev sama z enim ali dvema dvorcema, danes zaselek: Št. Vjd pri Slovenjgradcu, mnogo krajev okoli Konjic in Šoštanj, Negova, Sv. Benedikt, Svečina in Pernica v Slov. goricah, Anovec, Pleterje, Sromlje, Pišce, Kapele in Dobova v brežiškem okolišu. Večji zaselek je 4. zaselška vas (Hauendorf); za njo je značilna posameznost, nesklenjenost dvorcev, n. pr. dolina Ščavnice, Pesnice, Čmoška in slovenjebistriška okolica. Spremlja jo zaselška parcelacija v najnižjih legah; pa tudi kolonizacijski tip ravnin pod 1.: Središče, Verželj, Pušenci, Frankovci, Moškanjci ter Loče in Pesje pri Brežicah. Primer, kjer se je razvila vas iz cerkve preko zaselka, so Ruše. 5. Podolžna vas (Längsdrbf). Značilna je ena vrsta hiš. Pristova pri Ljutomeru, Studenci, Spodnje in Gornje Pobrežje. Pojavlja se v parcelaciji pod 1.: Gornje Ptuijsko polje, Savinjska dolina. 6. Vas (Platzdorf). Dvorci so neredno zgrajeni okoli prostora »na vasi«, Bezovica severno od Celja, Pokošje, Ogljenšak Videž, Gornje Laže pri Slov. Bistrici, Selce pri Sevnici, kraji okoli Planine ter Šmarja pri Jelšah, Golobinjek in Polje ob Sotli. Vas je vezana na zaselško parcelacijo. Posebni tip vasi, okrogle in brezljike, imamo na koncih dolin kot zagatne vasi in pa stran od cest. Preskersdorf, Črnce v Apaški kotlini, Bunčani in Slaptinci na Murskem polju, Gornje Svino in Metava v Slov. goricah, Spodnje in Gornje Prebukovje, Lušečka vas, Češnjevce in Dražja vas pri Slov. Bistrici, Sp. Hoče in Gorica na Dravskem polju, Slakova pri Zrečah, Gornje Selce, Nova cerkev, Sp. Hudinja in Teharje pri Celju, Trnava, Latkova in Grajska vas v Savinjski dolini, Lažišče, Sv. Peter pri Židanem mostu, Žigarski vrh, Mrzlo polje in Planjska ves v goratem Posavju, Sedlarjevo ob Sotli. Pravilnejše oblike kaže Cven, kjer so dvorci na eni strani ceste, na drugi rjbnik; Segovci: dvorci se vrste ravno ob soseskinem pašnjku. Prostor na vasi kaže trikotno obliko: Branovci, Sp. Poljskava, Rogoza, Šmarjeta, Župečja vas, Sagojiči; trapezasto. Draženci, Sp. Hajdina, Hotinja vas; pravokotno: Skoke in Razgor pri Slov. Bistrici. Če se cesta razširi, se poveča ploščinski prostor »na vasi«: Apače na Dravskem polju. Zadnji podtip vasi so sorodni mestni vasi (Straßendorf). 7. Krožne vasi (Runddorf), katerih značilnost je ta, da so vsa poslopja obrnjena s čelno stranjo proti elipsastemu prostoru na vasi, na Sl. Štajerskem niso izrazito razvite. Kot se omenjeni podtipi vasi približujejo mestni vasi, tako se vrsta zagatnih vasi približuje krožni vasi: Sekožen pri Marenbergu, Žabljek pri Slov. Bistrici, Rihtarovci, Jamna, Krapje, Kristanci, Salinci, Noršinci, Babinci. Nadalje Prvenci, Mezgovci, Sp. Velovlek in Dornava. Edina krožna vas s Žepovci v Apaški kotlini.

Medtem, ko nastanejo mesta na prometno važnih točkah, je za kmetska seljšča važna dosega vseh parcel posestva. Položaj na višinah kmetska seljšča razkrije in jim vsled gospodarske šibkosti ne nudi sigurne varnosti. Obrambni jarki vasi kot pri Noršincih in Babincih pri Ljutomeru so redkost. Kmetško seljšče varuje skrita lega. Kot taka so razširjena po dolinskih ravninah in na terasah; pod terasami so Dobova, Slovenska Gorca, Grabe, Frankovci in Obrežje. Manjša seljšča nastanejo na mestih, kjer so terase močno erodirane: Pušinci in Loperšiče. Polni seljšče so robovi dolin. Pri predornih dolinah imamo seljšča tam, kjer se dolina razširi, oziroma v stranski dolini: Blanca. Sklenjene vrste seljšče imamo samo v ravnini. Edino v položnem gričevju imamo na hrbtih vasi: Kapele, Češnjevce. Kanci dolin so redno poseljeni, pobočja pa radi plazov malo. V glinastem ozemlju so robovi dlin neposeljeni. Prelazno seljšče je Paka. Samotni dvorci sami pa se nahajajo na malih planotah, redkeje na pobočjih.

Bistvenih izprememb v tločrtu seljšč po 100 letih ni. Nov pojav so skupine malih hiš pri mestih in kolodvorih.

Morfologija kmetskih dvorcev (Hofformen). 1. Dvorec, pri katerem so poslopja postavljena med seboj v neredu, naslanjajoča se na hiše ali gospodarsko poslopje. Vse

ozemlje, razen Savinjske doline, Ptuijskega polja in Slov. gorje vzhodno od črte Radgona—Dupljek. 2. Pbslopja so eno poleg drugega v pravokotni medsebojni zvezi. 3. Gospodarsko poslopje stoji pravokotno na strani hčse; drugih poslopij ni. Tipa 2., 3. sta mešana v ozemlju vzhodno od krajev: Gornji Ivanjci, Negova, Osek, Sekožen, Andrenci, Čagona, Biš, Bišečki vrh, Selce, Jiršovci, Vumpoh, Starše, Šmarjeta, Krčovjna, Grajena, Zg. in Sp. Breg, Spuhla, Borovci, Prvenci, Sobotinci, Meretinci, Mala ves, Gajovci, Zavrče. 4. Hiša meji na cesto s čelno stranjo, gospodarsko poslopje je ali prizidano hčsi ali stoji z njo vzporedno ali pravokotno: Apaška kotlina, Gornje Ptuijsko polje, zlasti na črti Strasgojnci—Apače; na Sp. Ptuijskem polju Zabovci, Markovci, Nôva ves, Bukovci, Stojnci; Savinjska dolina med Celjem in Polzelo ter Mostec, Mihajlovec in Loč pri Brežicah.

Mesta, kjer razpravlja pisatelj o izvoru tipov, kažejo slabost sicer dobre knjige. Medtem, ko je Sidarišch pri geografskem očrtu znanstvenik, ki nam poda pregledno sliko za celo bivšo Štajersko, postane pri zgodovinskih razmotrivanjih žurnalist.

Knjiga kliče Slovence na antropogeografski in etnološki študij Slov. Štajerske.

Fr. Baš.

Gabriel Majcen: Kratka zgodovina Maribora. Maribor 1926. Str. 113, Cirklova knjižnica XXI. zvezek.

G. prof. Majcen je podal javnosti kratko zgodovino Maribora, spisano v obliki kronike, za katero je našel vzgled v Puffovem »Mariboru«. Del, ki obravnava mariborsko zgodovino do srede 19. stol., nosi ta značaj tudi v slogu, v zadnji dobi se omeji le na naštevande dogodkov.

Splošno je mnenje, da je bila taka knjiga res potrebna. Znanstveno se zveže s tem takoj vprašanje, koliko materiala je imel avtor na razpolago, koliko ga je zbral, kako uporabil literaturo in v kaki obliki nam je končno podal mariborsko zgodovino.

Pri materialu je gotovo naletel na precejšnjo sušo; kajti predel, znanstveno obdelanega materiala za to nam še manjka. Pa tudi tega, kar imamo, ni avtor izrabil. Pogrešamo Kosa i. dr., ki so objavljali zbrani material v ČZN, ki med viri sploh ni naveden, istotako ne »Beiträge«. Ravnotako ni izrabilen material v graškem muzeju, materialah, ki je še danes last mariborske občine in katerega je obdelal Luschin v Ebengreuth, nadalje Schlosserjev spis Marburg a/d Drau 1789 v Deutsche Rundschau für Geographie 1913/14 H. 10. Tudi niso izrabljeni akti, ki se nahajajo na mariborskem magistratu. Iz tega sledi nemožnost ocenitve Majcenovega dela, kontrola Puffa in nepopolnost Kratke zgodovine Maribora glede dejstev, razvoja in historičnih slik.

V knjigi je uporabljena literatura, ki pa ni navedena. N. pr.: str. 35. Trgovske zveze Maribora z Dubrovnikom. To je povzeto ali popularno po Kovačiču ali strokovno po Kosu. Med viri ne najdemo ne enega ne drugega. Odstavek o Krčevini str. 13. nas spominja na Kovačiča. Med deli novejšje literature pogrešamo n. pr. Pirchegger: Gesch. v. Steiermark. Gotha 1920, edino splošno delo, po katerem bi si avtor lahko ustvaril vidike za svoje delo. Tudi Kovačičeva knjiga »Slovenska Štajerska in Prekmurje« je izšla že o Veliki noči 1926 in bi jo bilo treba navesti med viri. Izostala so tudi Zahnova »Miscellanea«, kjer je vendar precej podatkov o Mariboru. Ocenio knjige zopet otežkoča neznanstveno citiranje virov; viri pa so zopet ali gradivo (Kos, Zahn; o Kosu dvomim, da bi se uporabljal), ki zahteva sistematičnega dela, ali zastareli, ki rabijo ponovne presoje na temelju gradiva (Muchar, Peinlich, Puff), ali pa skrajno nesigurni (Schmutz; leto izdaje l. 1822 in ne 1922.).

Vidik, s katerega nam g. Majcen razvija dogodek, je preozek. Škoda, da si je pisatelj vzel za podlago in vzgled Puffa in ne Pircheggerja v Gesch. Pettau's im